

MENŠINOVÉ JAZYKY A TOPOGRAFICKÁ OZNAČENÍ V HISTORII ČESKOSLOVENSKA

RENÉ PETRÁŠ

Abstract: **Minority Languages and Topographical Designations throughout the History of Czechoslovakia**

The status of minorities is a sensitive issue that poses a threat to peace in many regions, and it was so also in the past of the Czech lands. The most complicated issues arise if the majority and a minority in one state differ in their languages, where a large number of various particular problems occur which have to be resolved both legally and in practice, whereas they are usually terribly politicised. Here, most attention is given to a particular problem which is the use of minority languages in public signage. It seems to be a marginal issue, however, since the era of the Monarchy public signs have been of a special symbolic importance. Nevertheless, in practice it is difficult to control them; thus, the use of the state or minority language may cause irritation and lead to the damage or destruction of signs. Such incidents were plentiful at the end of the Monarchy era and at the time of inter-war Czechoslovakia, but they also came about at the time of the communist regime, and also in the Teschen Region (Těšínsko) after 1989.

Key words: minorities, legal history of Czechoslovakia, topographic markings, language law, Teschen Region

Klíčová slova: menšiny, právní dějiny Československa, topografická označení, jazykové právo, Těšínsko

Postavení menšin je stále citlivým problémem, který ohrožuje i mír v řadě oblastí, jak je vidět třeba na Ukrajině od roku 2014. S tím se musí obtížně vyrovnávat i různé právní systémy, přičemž koncepce jednotlivých zemí bývají až pozoruhodně rozličné. Zřejmě nejkomplicovanější problémy vznikají, pokud se většina a menšina ve státě liší jazykem. Zde pak vzniká velké množství nejrůznějších detailních problémů, které je třeba právně i v praxi řešit, přičemž bývají často hrozivě zpolitizované. Dvojjazyčnost, výjimečně i vícejazyčnost, tedy bývá komplikovaným problémem.

Autor tohoto článku se již otázce věnoval v řadě knih či článků,¹ avšak zde je hlavní pozornost věnována speciálnímu dílčímu problému, kterým je používání menšinových

¹ Viz zejména PETRÁŠ, R.: *Menšiny v meziválečném Československu. Právní postavení národnostních menšin v první československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*. Praha, 2009; PETRÁŠ, R.: *Menšiny v komunistickém Československu. Právní a faktické postavení národnostních menšin v českých zemích v letech 1948–1970*. Praha, 2007; PETRÁŠ, R. – PETRŮV, H. – SCHEU, H. (ed.): *Menšiny a právo*

jazyků na veřejných značeních. Otázka dvojjazyčných topografických označení v právu národnostních menšin je zdánlivě drobnou částí správního práva, avšak je třeba ji vždy vykládat v širokých souvislostech právního postavení menšin. Celá tato otázka navíc vždy bývá velmi zpolitizovaná, takže zdaleka nelze spoléhat na pouhý formální výklad právních předpisů, ale je třeba začlenit problém do reálné politické situace i fungování veřejné správy. Odborná literatura² k tomuto speciálnímu problému je poměrně minimální, a to se týká i historických aspektů.³

Otázka dvojjazyčnosti topografických označení obvykle vzniká jen v případech menšin jazykových, které samozřejmě neznamenají jedinou skupinu menšin. Tradičně se rozlišují menšiny národnostní, obvykle vymezené jazykem, dále náboženské a rasové. Tak to také pojímal asi nejrozsáhlejší mezinárodní systém ochrany menšin, který fungoval v meziválečné době pod dozorem Společnosti národů (předchůdce OSN). Ve středoevropských poměrech u menšinových konfliktů v moderní době (zejména od roku 1848) jednoznačně dominují národnostní aspekty, které jsou vázány na odlišný jazyk. Stojí však za zmínku, že v řadě regionů Evropy má dodnes větší roli rozdíl náboženský, jako je tomu třeba v Severním Irsku při konfliktu katolíků s protestantskými zastánci Británie, kde přitom obě strany hovoří převážně anglicky. Nejkrvavější konflikt poválečné Evropy pak probíhal mezi Chorvaty, Srby a Muslimy v bývalé Jugoslávii, což jsou sice podle dnešního pohledu odlišné národy, avšak vymezené především náboženstvím, které používají společný srbochorvatský jazyk. Zmínit je třeba také skutečnost, že v posledních desetiletích je menšinová otázka rozšiřována o nové aspekty jako jsou práva tělesně postižených, homosexuálů a někdy se přiřazuje i postavení žen. Takovéto moderní menšiny však samozřejmě na otázku dvojjazyčných topografických označení nemají žádný vliv.

Při řešení menšinových problémů a příslušné právní úpravy je důležité nastínit, o jaké aspekty v praxi zejména jde. Klasickou trojicí menšinových práv jsou jazyk před úřady (jazykové právo), menšinové školství a postavení menšin ve veřejné správě, tedy jejich možnost spravovat si samostatně své záležitosti. Tato triáda byla známá již v první polovině 20. století, kdy se u nás např. používal slovní obrat Sprache – Schule – Scholle,⁴ a v současném českém právu je vyjádřena v článku 25 odst. 2 Listiny základních práv a svobod. Takto můžeme skutečně členit právní úpravu týkající se menšin. Je potřeba upozornit, že ve státech, kde existuje rozsáhlá právní úprava postavení menšin, což zdaleka nejsou všechny země, tyto předpisy bývají obvykle dosti roztržštěné. Najdeme je v ústavním právu, v různých součástech správního práva, ale také například ve finančním právu, trestním právu, ale i v rodinném právu.

v České republice. Praha, 2009; PETRÁŠ, R.: *Cizinci ve vlastní zemi. Dějiny a současnost národnostního napětí v Evropě*. Praha, 2012.

² PETRÁŠ, R.: Právo, právní historie a národnostní výzkumy v ČR. In *Interakce národnostních kultur teoretické a metodologické přístupy*, Opava, 2008, s. 55–62

³ Viz zejména KUČERA, J.: *Minderheit im Nationalstaat*. München, 1999. Dále PETRÁŠ, R.: *Menšiny v meziválečném Československu. Právní postavení národnostních menšin v první československé republice a jejich mezinárodněprávní ochrana*. Praha, 2009, s. 297–299. PETRÁŠ, R.: *Menšiny v komunistickém Československu. Právní a faktické postavení národnostních menšin v českých zemích v letech 1948–1970*. Praha, 2007, s. 209–223 a jinde.

⁴ Tedy jazyk (miněn úřední jazyk) – škola (tedy požadavek na vzdělávání převážně v mateřském jazyce) – rodná hrouda (zde šlo hlavně o postavení jednotlivých národů ve veřejné správě).

Komplikovaný právní rozbor právního postavení menšin lze tedy rozčlenit na obecné aspekty, kde je obsažena zejména ústavněprávní úprava, dále následují tři základní skupiny, jak už bylo výše zmíněno: (1) jazykové právo, které má často nejrozsáhlejší právní úpravu zabíhající do mnoha detailů, (2) menšinové školství, které ale leckdy funguje jen na základě izolovaných zmínek o používání jazyků v obecné právní úpravě školství, (3) postavení menšin ve veřejné správě bývá právně nejkomplicovanější, protože je úzce provázáno s celkovým fungováním a koncepcí správy. Vedle těchto předpisů, které se týkají přímo postavení menšin, je důležité naznačit, že fakticky se této otázky dotýkají i mnohé jiné právní normy. Snad nejslavnějším příkladem v české minulosti, který vyvolává diskuze až dodnes, byla pozemková reforma v meziválečném Československu. Ta totiž zasáhla zejména příslušníky dříve vládnoucích národů (hlavně německou a maďarskou šlechtu), zatímco zisky měli především příslušníci většinových národů, tedy Čechů a Slováků. Pro ilustraci řada zejména německých historiků je dodnes k pozemkové reformě velmi kritická a považuje ji za projev nacionalismu, zatímco mnozí čeští badatelé tvrdí, že tyto ohromné majetkové přesuny byly ovlivněny hlavně sociální situací a neměly mít nacionální kontext. V dobové společnosti ovšem pozemková reforma vyvolávala u Čechů často až divoké nadšení, které bylo alespoň z části protiněmecké, zaměřené proti domnělým přežitkům z monarchie a šlechtě, což vyjadřoval slavný slogan „Odčinit Bílou horu“.

Právní úpravu topografických označení z hlediska tohoto systému, který odpovídá právní úpravě například v meziválečném Československu, můžeme přiřadit nejspíše k obecným problémům právní úpravy. Jistá provázanost je však samozřejmě i u jazykového práva i postavení menšin ve veřejné správě. Formálně právně tedy posouzení právní úpravy topografických označení není věcí nijak jednoduchou. Otázka vyvolávala nemalý zájem už za monarchie,⁵ ale v tomto článku je věnována pozornost pouze Československu, tedy zejména první republice, která měla v českých dějinách zřejmě nejrozsáhlejší právní úpravu postavení menšin.⁶ Klíčový byl zákon č. 266/1920 Sb. z. a n., o názvech měst, obcí, osad a ulic, jakož i označování obcí místními tabulkami a číslování domů. K němu vydala vláda v srpnu 1921 prováděcí nařízení č. 324/1921 Sb. z. a n., jímž provádí se zákon ze dne 14. dubna 1920, č. 266 Sb. z. a n., o názvech měst, obcí, osad a ulic, jakož i označování obcí místními tabulkami a číslování domů. Zákon platil až do roku 1960.

Zákon č. 266/1920 Sb. z. a n. sice vznikl ve složitých poměrech silného poválečného nacionalismu a navíc před volbami, přesto byl až na výjimky kvalitní normou spíše technického charakteru. V parlamentu na počátku projednávání zákona prohlášoval zpravodaj k zákonu dr. Brabec: „... celý zákon jest nesen tím duchem, aby každý, kdo vstoupí přes hranice republiky Československé, uvědomil si, že jest ve státě československém a že tudíž musí býti v každém směru zaručeno především označování měst,

⁵ KUČERA, J.: *Minderheit im Nationalstaat*. München, 1999; PETRÁŠ, R.: Národní otázka v českých zemích na sklonku monarchie. In *Vývoj české ústavnosti v letech 1618–1918*. Praha, 2006, s. 694–740.

⁶ Viz např. PETRÁŠ, R.: Práva národnostních menšin v justiční a správní praxi. In *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918–1939) a jejich místo ve střední Evropě 1*. Praha, 2010, s. 485–514.

obcí a osad i ulic a veřejných míst v jazyku státním, v jazyku československém.“⁷ Tato obava nebyla nijak bezvýznamná, protože nový stát s mimořádně početnou německou menšinou vznikl a mohl přežít jen s podporou západních velmocí. Zejména pro Francii by nějaký poloněmecký stát byl jen málo důvěryhodný, což hrálo v československé menšinové politice zásadní roli.

Na textu zákona se však podobné nacionalistické tlaky projeví jen málo. „Pro každé město, obec a osadu (část osady) ustanoví se úřední jméno. Toto jméno jakož i pozdější změny jeho stanovuje ministr vnitra, vyslechnuv odborný poradní sbor a přihlédáje k zájmům veřejným.“ (§ 1) „Odborným poradním sborem, ... je ‚Stálá komise pro stanovení úředních názvů míst v republice Československé‘, zřízená při ministerstvu vnitra...“ (§ 2)

Zřejmě nejcitlivější otázka zákona, tedy jazyk, byla ale ponechána na budoucí nařízení – § 22 „Užívání jazyků při provádění tohoto zákona upraví se nařízením.“ To umožnilo odsunout nejcitlivější menšinové problémy na klidnější dobu a navíc předalo řešení otázky do rukou výkonné moci, avšak tato právní konstrukce vyvolávala při přijímání zákona značné rozpory. Nejostřeji vystoupil lidovecký poslanec Rýpar, známý svojí bojovností: „Ne nařízením, ale zákonem, žádám, aby to bylo upraveno, a navrhuji, aby § 22 zněl takto: ‚Tabulky a nápisy musí býti na prvním místě v československé řeči, ostatní řeči v obcích s menšinami přes 20 proc. jsou dovoleny.‘ Tedy na prvním místě naše krásná československá řeč a v ní tyto nápisy a teprve potom, jak jsem to žádal, v jazyku z ostatních řečí.“⁸ Tvůrci tohoto zákona se ovšem odvolávali na skutečnost, že i klíčový jazykový zákon nechával řešení detailů na vládní nařízení, a to dokonce i když šlo o ústavní zákon. I jazykový zákon ostatně přenechal na nařízení i řadu klíčových prvků, což vyvolávalo rozsáhlé zpolitizované diskuse a zejména kritiku menšin, které nemohly připravit ovlivňovat, zatímco při projednávání zákona v parlamentu by se mohly projevit.

Poněkud problematičtější prvkem zákona byla snaha o radikální rozchod s monarchií. V dnešní době je u nás postoj k monarchii často pozitivní a protirakouské výpady jsou ojedinělé, avšak po první světové válce byl vztah Čechů k bývalé monarchii převážně razantně odmítavý. O zemřelém císaři Františku Josefovi se v dobovém tisku běžně psalo jako o krvavém starci a tvrdý posměch k předchozím poměrům, třeba v proslulém díle Jaroslava Haška *Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*, byl v poválečných letech ve srovnání s dobovou publicistikou ještě mírný. Zákon ze 14. 4. 1920 (č. 266/1920 Sb. z. a n.) o názvech měst, obcí, osad a ulic aj.⁹ tedy v § 7 stanovil: „Dosavadní pojmenování ulic a veřejných míst, jež nelze uvést v soulad s historií a vnějšími vztahy národa československého, zejména taková, jež připomínají osoby, které projeví nepřátelské smýšlení proti československému národu nebo národům sdruženým, nebo připomínají události rázu protistátního, nejsou dovolena.“ Paragraf 10 pak taková pojmenování zakázal i pro budoucnost. Jednalo se tedy o snahu o jakýsi

⁷ Zápisy z jednání Parlamentu 14. dubna 1920, <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/144schuz/s144003.htm>

⁸ Zápisy z jednání Parlamentu 14. dubna 1920, <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/144schuz/s144004.htm>

⁹ KUČERA, J.: *Minderheit im Nationalstaat*. München 1999, s. 298 – to komentuje velmi ironicky („kakanische“ Symbolik).

zákonem nařízený radikální rozchod s vlastní nedávnou historií. Podle rozhodnutí Nejvyššího správního soudu patřila obecně k nepřijatelným jména po rakouských panovnících: „Pojmenování ulice po některém bývalém rakouském panovníku lze označiti jako závadné podle tohoto paragrafu.“¹⁰ Tato právní ochrana byla poskytnuta dokonce i spojencům („národům sdruženým“). U příslušníků menšin, tedy hlavně u Němců, byl přitom postoj k minulosti samozřejmě jiný. Například při odstraňování názvů podle habsburských panovníků, ale i představitelů německé kultury (ale i třeba jejich soch) tak docházelo k nebezpečným incidentům.

Problém jazyka topografických označení řešilo nařízení vlády ze dne 25. srpna 1921 č. 324/1921 Sb., jímž provádí se zákon ze dne 14. dubna 1920, č. 266 Sb. z. a n., o názvech měst, obcí, osad a ulic, jakož i označování obcí místními tabulkami a číslování domů. Vycházelo z celkové koncepce československého jazykového práva, které dávalo přednost jazyku československému, tedy češtině v českých zemích a slovenštině na Slovensku: „Pro každé město, obec a osadu (část osady) ustanoví ministr vnitra úřední jméno, které si vytvořil jazyk československý.“ (Článek 1) Možnost používat menšinové jazyky odpovídala obvyklému řešení, takže byla vázána na pětinový podíl na obyvatelstvu. „Pro města, obce a osady, v nichž dle posledního sčítání lidu obývá alespoň 20 % státních občanů téhož, avšak jiného jazyka než československého, ... může ministr vnitra ustanoviti za úřední název také onen, který vytvořil jazyk národní menšiny, jestliže lze zjistiti takový původní historicky ověřený název v jazyce národní menšiny a jestliže důvody administrativní neb jiné důležité nejsou tomu na překážku. Za historicky původní názvy v jazyce menšiny zpravidla nelze považovati pouhé přizpůsobení československých místních názvů pravopisem nebo koncovkami jazyku národní menšiny, ani také umělé pozdější překlady a novotvary.“ (Článek 2)

I používání názvu v jazyce menšiny nebo v jazyce československém se řídilo přesnými pravidly. „Je-li pro některé město, obec nebo osadu (nebo část osady) ustanoven za úřední název též název, který vytvořil jazyk národní menšiny, jsou soudy, státní a veřejné úřady, orgány, ústavy a podniky, jakož i strany ve styku s nimi povinny užití úředního názvu v tom jazyku, v němž sepsán jest ostatní text.“ (Článek 3) V Československu v návaznosti na monarchii měla silně postavení samospráva a to i u otázky jazyka topografických označení. „O tom, v jakém jazyku mají býti pojmenovány ulice a veřejná místa, usnáší se s výhradou toho, co jest ustanoveno v odstavci následujícím, obecní zastupitelstvo. Usnese-li se obecní zastupitelstvo na pojmenování v jazyce jiném než československém, jest vedle toho v jazyku státním, a to na prvním místě vždy označiti ulice a veřejná místa v obcích, v nichž dle posledního sčítání lidu obývá alespoň 20 % státních příslušníků jazyka československého, ... a v místech lázeňských.“ (Článek 5) Preference státního jazyka byla jednoznačná, jak bylo typické i pro prvorepublikové jazykové právo. „Nápisy na místních tabulkách bud'ěž v jazyce státním, a usnese-li se na tom obecní zastupitelstvo, také v jazyce jiném.“ (Článek 6) „Při tabulkách dvoj- a vícejazyčných nalézají se nápisy jinojazyčné pod nápisy československými...“ (Článek 7) Řešení citlivé otázky jazyka tedy nebylo v samotném zákoně ze 14. dubna 1920, ale až ve vládním nařízení z následujícího roku.

¹⁰ Nález ze 16. 9. 1924, č. 15.756, Bohuslav č. 3904 – Sbirka nálezů Nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních.

Kromě zákona č. 266/1920 Sb. z. a n., o názvech měst, obcí, osad a ulic, jakož i označování obcí místními tabulkami a číslování domů, byl ale současně přijat i další zákon (č. 267/1920 Sb. z. a n.) o odstranění nevhodných názvů, který na něj v mnohém navazoval. I ten obsahoval některá ustanovení, která mohla dráždit příslušníky menšin: „Označovati veřejně (pro veřejnost) jakékoliv sbory, právnické osoby, společnosti, veřejně přístupné místnosti, závody, ústavy, výrobky apod. názvy, jež upomínají na státoprávní poměry země Československé republiky před 28. říjnem 1918, neb odporují směru a duchu zahraničních vztahů republiky Československé, nebo připomínají osoby, které jakýmkoli způsobem projevíly nepřátelské smýšlení proti československému národu nebo národům sdruženým nebo připomínají události rázu protistátního, není dovoleno...“ (§ 1) Důvodová zpráva¹¹ tuto definici ještě vyostřila, když vymezila názvy dotýkající se citů většiny obyvatelstva: „Náležejí sem povšechně nejen veškeré upomínky na dynastii Habsburskou a státní svazek rakouský, nýbrž i všechny jinaké názvy souvisící se zahraniční politikou bývalé říše Rakousko-uherské, zejména projevy sympatie k národům, dohodě nepřátelským.“¹² Tyto nepřátelské národy – tedy zejména Němci a Maďaři, tvořily přitom skoro 30 % obyvatelstva státu. Zákon zabíhal do mnoha otázek a na jeho základě například došlo v praxi k výmazu obchodní známky, protože obsahovala říšský znak rakouský.¹³

Není od věci upozornit, že oba zákony byly přijaty v dubnu 1920, tedy na konci fungování – na předposlední schůzi – prvního československého parlamentu označovaného jako Revoluční národní shromáždění.¹⁴ V něm nebyly menšiny vůbec zastoupeny a zejména na konci jeho činnosti byly přijímány právní normy, které spíše než kvalitní právní úpravou postavení menšin byly projevem dobového vyhraněného českého nacionalismu. Ten se přitom projevoval mnohdy v dosti svérázných symbolických akcích, kdy nejslavnější je zákon upravující vztahy mezi českou a německou univerzitou v Praze. Pouze česká univerzita se jím stala oficiálním nástupcem nejstarší středoevropské univerzity. Praktický význam byl sice minimální, kdy ze zákona vyplývalo zejména předání insignií univerzity její české části, v praxi však vyvolával velké podráždění. Ve 30. letech následkem snahy ho konečně uvést i do praxe vedl dokonce k nebezpečným nepokojům (tzv. insigniáda). Ve sporu šlo o pouhou prestiž, ta byla ale v době vyhraněného nacionalismu velmi citlivým problémem. Takovému svéráznému, vlastně jen formálnímu aspektu se týkala i zákona č. 266/1920 Sb. z. a n., kdy rozpaky vyvolává hlavně § 7. Naštěstí se však v praxi otázka veřejných značení nezkomplikovala – tedy hlavně nepolitizovala – tak výrazně, jako tomu bylo u kuriózního problému insignií univerzity.

Při výkladu právní úpravy topografických označení, jejichž význam je přitom spíše jen symbolický, je tedy třeba vždy chápat mimořádnou zpolitizovanost, ale také propojenost otázky. Při složitých jednáních mezi Čechy a Němci se totiž používala velmi

¹¹ Tisky k těsnopiseckým zprávám o schůzích Národního shromáždění československého. Rok 1919–1920 X., Praha, 1920, tisk 2802.

¹² Tamtéž, s. 1.

¹³ Nález Nejvyššího správního soudu 14. 12. 1922, č. 19.125, Bohuslav č. 1751 – Sbíрка nálezů nejvyššího správního soudu ve věcech administrativních IVb., s. 1459–1462.

¹⁴ PETRÁŠ, R.: The Revolutionary National Assembly in Czechoslovakia 1918–1920. Contentious Issues. In *Hohes Haus! 150 Jahre moderner Parlamentarismus in Österreich, Böhmen, der Tschechoslowakei und der Republik Tschechien im mitteleuropäischen Kontext*. Wien, 2015, s. 215–225.

různorodá argumentace. Výměnou za ústupky v právní úpravě pak druhá národnostní skupina dostávala velmi různorodé faktické výhody. Tak tomu bylo na konci monarchie i v meziválečném Československu. Pro ilustraci někdy těžko představitelné propojenosti různých aspektů možno například uvést, že v Čechách existuje pozoruhodné množství lokálních tratí postavených často i v málo vhodných přírodních podmínkách. To je přitom projev kšeftů vídeňské vlády s českým národním hnutím, kdy výměnou za českou ústupnost například v otázce právní úpravy jazykového práva dostávaly české regiony značné finanční podpory na takovéto i jiné veřejné práce. Při mimořádné zpolitizovanosti národnostní otázky na konci monarchie a často i v meziválečné době byl každý jednotlivý ústupek jedné strany vyvažován různorodými výhodami, přičemž v pozadí byla neustálá hrozba divokých nepokojů, které snadno mohly vést i k pádu vlády. Zvlášť na veřejnosti se projevující aspekty řešení národnostní otázky mívaly velký ohlas. Otázka jazyka topografických označení, včetně ulic, ale i obchodů a firem tedy vyvolávala (bohužel) mimořádný a často i násilný ohlas.

I za komunistického režimu¹⁵ způsobovala dvojjazyčnost značné problémy, a to i u používání menšinových jazyků na veřejných místech, tedy označení ulic, veřejných budov či obchodů. V českých zemích byly největší problémy s polskou menšinou, protože existence německé menšiny byla po odsunu řadu desetiletí otevřeně přehlížena a i pouhé používání jazyka na veřejnosti dráždilo státní orgány. U Poláků byla situace jiná. Menšina žijící hlavně na Těšínsku sice není nijak početná, ale žije koncentrovaně u hranic svého „mateřského“ státu, který je silnější než Československo či dnešní ČR. Odlišný jazyk patří v mnoha menšinových problémech k symbolům menšinové národnosti a možnost jeho užívání ve veřejném životě je klíčovým požadavkem. „Princip dvojjazyčnosti se tehdy na Těšínsku chápal nejen jako část menšinových práv polské národní skupiny, ale jako symbol její existence.“¹⁶ Největší spory se odehrály v padesátých letech.

Po smrti Stalina došlo k uvolnění v sovětském bloku a režim se snažil polské menšině vyjít v mnohém vstříc. V lednu 1954 polští komunisté z vedení polské menšinové organizace PZKO zaslali dopis okresnímu byru KSČ v Českém Těšíně i s připomínkami Poláků z veřejných schůzí. Za hlavní problém byla označena kádrová i materiální nezajištěnost dvojjazyčnosti, kdy se zejména u nových pracovníků v úřadech i podnicích nevyžadovala dvojjazyčnost a v úředním i neúředním jednání se používala výhradně čeština. Překlady se obvykle nepoživovaly anebo byly chybné. Dvojjazyčné nápisy byly jen na některých institucích, razítka či formuláře pouze české, podobně místní a závodní rozhlas byl jen někdy dvojjazyčný. Funkcionářů a osvětových pracovníků z řad Poláků jen málo a ostatní polštinu ovládali jen minimálně. Požadovalo se proto nařízení, které by rozšířilo a důkladně upravilo dvojjazyčnost, úředníci se pak měli učit polštinu. Okresní stranické orgány v Českém Těšíně požadavky Poláků akceptovaly, i když je obvykle ve svých doporučeních oslabily.¹⁷

¹⁵ Viz např. PETRÁŠ, R.: Menšiny v Československu 1945–1989. In *Vývoj práva v Československu v letech 1945–1989*. Praha 2004, s. 240–280.

¹⁶ PLAČKOVÁ, M.: Zavádění dvojjazyčnosti na Těšínsku v 50. letech. *Vlastivědné listy* 22, 1996, č. 2, s. 16.

¹⁷ Zemský archiv v Opavě, fond Krajský národní výbor v Ostravě 1955–1960, kart II/478, sign. 608 „Práce mezi občany polské národnosti, jazykové požadavky občanů polské národnosti na Těšínsku, česko-polské nápisy na veřejných budovách na Těšínsku aj. 1955–1958“, ONV v Českém Těšíně 2. 3. 1954

Důležitým problémem při řešení otázek používání jazyků jsou regionální rozdíly, které mohou být značné. Bylo tomu tak i za komunistické éry, což bylo způsobeno skutečností, že režim otázku často zcela přehlížel. Orgány ústřední i krajské se tedy problémem obvykle nezabývaly a věc nechávaly na improvizacích lokální správy, tedy okresních ale dokonce i místních národních výborů. Tak tomu bylo i na Těšínsku v padesátých letech, kde Poláci žili hlavně ve dvou okresech. Ve druhém okrese Karviná byl postoj orgánů odlišný a počítalo se s důslednější dvojjazyčností, i když zde bylo Poláků mnohem méně a dřívější praxe byla podstatně horší než v Českém Těšíně. Od 1. ledna 1955 měly mj. všechny úřady v okrese Karviná dodržovat úplnou dvojjazyčnost a tedy vyřizovat písemnosti i v polském jazyce. Česko-polská označení vyvolávala odpor českého obyvatelstva, mnohá opatření narážela na velké praktické obtíže.¹⁸

Klíčové postavení v této otázce – jako v celé problematice Těšínska – měl Krajský národní výbor v Ostravě, který rozhodl až 14. června 1955.¹⁹ Stanovisko, které zaujal, bylo poněkud šalamounské, protože odpovědnost za zavedení i stanovení rozsahu dvojjazyčnosti (ve styku s úřady, nápisů aj.) nechal na okresních národních výborech, což bylo ovšem způsobeno neexistencí právní úpravy. O zásadních otázkách postavení menšin – byť Poláci nebyli příliš početní – místo ústavněprávních předpisů či alespoň běžných zákonů, jak by bylo vhodné, rozhodoval Krajský národní výbor, který navíc odpovědnost přesunul na okresní národní výbory s pouhým doporučením dbát na klid a pořádek a to podle zákona z roku 1936!²⁰

Dvojjazyčné nápisy, které jako viditelné symboly budily (na rozdíl od dvojjazyčného úřadování) velký ohlas, měly být zaváděny do konce roku 1955, tak aby nebyly narušovány česko-polské vztahy na místní úrovni. Již ve své době budilo opatření dojem, že kraj přenesl odpovědnost na nižší stupně národních výborů. Ty měly reagovat na místní podmínky, to se však nestalo a na celém Těšínsku se postupovalo při zavádění dvojjazyčných nápisů až na výjimky paušálně, což vyvolávalo odpor českého obyvatelstva. Některé národní výbory však požadovaly postupnou realizaci a několik místních národních výborů dvojjazyčnost dokonce odmítlo, protože by prý podráždila občany, což krajský národní výbor respektoval. Vcelku tedy neexistence právní úpravy mohla vést ke svévoli, a to i na nejnižších úrovních správy.²¹ Při zavádění dvojjazyčnosti do praxe docházelo k mnoha problémům a leckdy až komickým zmatkům. Krajský národní výbor v Ostravě totiž neurčil, na kterých místech mají být dvojjazyčné nápisy a nižší složky správy to regulovaly leckdy nejednotně a jejich přístup se měnil. Například označení obchodů pak často kolísalo z jednojazyčného na dvojjazyčné a naopak, a to

Zn: I-215-27/1-1954. Podrobně viz PETRÁŠ, R.: *Menšiny v komunistickém Československu*. Praha, 2007, s. 213–216.

¹⁸ PLAČKOVÁ, M.: Zavádění dvojjazyčnosti na Těšínsku v 50. letech. *Vlastivědné listy* 22, 1996, č. 2, s. 17–19. Podrobně viz PETRÁŠ, R.: *Menšiny v komunistickém Československu*. Praha, 2007, s. 213–216.

¹⁹ Zemský archiv v Opavě, fond Krajský národní výbor v Ostravě 1955–1960, kart II/478, sign. 608 „Práce mezi občany polské národnosti, jazykové požadavky občanů polské národnosti na Těšínsku, česko-polské nápisy na veřejných budovách na Těšínsku aj. 1955–1958“, Ostrava 24. 6. 1955 návrh dopisu Vnitř./1-1955/Ve.

²⁰ Tentýž archiv, karton, složka, „K otázce dvojjazyčných nápisů“ 8. 7. 1955.

²¹ PLAČKOVÁ, M.: Zavádění dvojjazyčnosti na Těšínsku v 50. letech. *Vlastivědné listy* 22, 1996, č. 2, s. 19. Podrobně viz PETRÁŠ, R.: *Menšiny v komunistickém Československu*. Praha, 2007, s. 213–216.

i několikrát rychle za sebou, což vyvolávalo posměch i odpor obyvatel! Do řešení těchto zmatků pak musely zasahovat i ústřední orgány.²²

Jak je tedy zjevné i z uvedeného případu, tak ani v centralizovaném totalitním státě nemusí být řešení detailů týkající se používání jazyka menšin ničím jednoduchým. Jde o poměrně komplikovaný problém práva a správy, který vyžaduje kvalifikované odborníky a těch se komunistický režim po roce 1948 zbavil a získávání zkušeností u nových osob trvalo léta. Při důkladném seznámení s fungováním správy je přitom patrné, že řada úředních materiálů byla nemálo ovlivněna prvorepublikovou právní úpravou, která byla přitom oficiálně odmítána. Také se i po roce 1948 projevovala citlivost této otázky, a to právě u používání jazyků u uličních tabulek, veřejných vyhlášek, označení úředních budov i obchodů. Silný nacionalismus místního českého i polského obyvatelstva vedl i k ničení takovýchto označení. Tamní Poláci se přitom neváhali obracet i na polské diplomaty, takže lokální konflikt mohl podobně jako v meziválečné době přerůst na spor mezi státy.

Lze tedy shrnout, že zpolitizovanost právní úpravy postavení národností je dlouhodobou tradicí. I když od odsunu Němců je v českých zemích problém nesrovnatelně méně významný, tak stále je poměrně citlivý. Na konci monarchie a v meziválečném Československu šlo tedy o nebezpečný problém, který také přispěl k pádu monarchie i k Mnichovu likvidujícímu první republiku. Ale i za komunistické éry a dnes se alespoň v kuloárech najdou nepřijemné ukázky nacionalismu či spíše šovinismu. Dvojazyčná označení přitom jsou snadným cílem a i dnes dochází na Těšínsku k jejich ničení.

Jednotlivé problémy se přitom výrazně propojují! Autor tohoto textu se takovýchto jednání i osobně účastnil na Úřadu vlády, kde byli zastoupeni příslušníci polské menšiny, ale i státní úřady jako Ministerstvo zahraničí nebo Ministerstvo vnitra. Konkrétní řešený problém se týkal detailu, a to majetku polských spolků zabraných nacisty, který nebyl po druhé světové válce až dodnes navrácen kvůli poměrně kuriózním problémům. Jenže při těchto jednáních docházelo k propojování s dalšími aktuálními otázkami polské menšiny v ČR a zazněl i argument ničení polských nápisů českými nacionalisty. V samotné České republice je tato otázka velmi málo známá, avšak v Polsku má poměrně značný ohlas. Neochota české strany ustoupit by tedy nepochybně vedla ke zhoršení vztahů s Polskem, které představuje nejenom druhého největšího souseda ČR, ale i jeden z klíčových států EU.

Autor tohoto textu mnohokrát bádá v archivech o vývoji veřejné správy. Často byla patrná neschopnost úředníků, problematická aplikace nekvalitních a zmatených právních předpisů, leckdy probleskoval vliv korupce. Avšak nejhorší problémy za monarchie i v meziválečném Československu vyvolávaly otázky související s národnostními rozdíly. Zde byla vidět znacionalizovanost každého, a to i okrajového detailu. I jednotlivé uliční tabulky, tedy jejich jazyk, znamenaly někdy složitý problém, který komplikoval nejenom vnitrostátní politiku, ale mohl mít ohlas i v zahraničí.

²² Zemský archiv v Opavě, fond Krajský národní výbor v Ostravě 1955–1960, kart II/478, sign. 608 „Práce mezi občany polské národnosti, jazykové požadavky občanů polské národnosti na Těšínsku, českopolské nápisy na veřejných budovách na Těšínsku aj. 1955–1958“, korespondence mezi Úřadem předsednictva vlády a KNV Ostrava. Podrobně viz PETRÁŠ, R.: *Menšiny v komunistickém Československu*. Praha, 2007, s. 213–216.

Na závěr je vhodné shrnout praktické aspekty související s topografickými označeními, a to především na historických příkladech.

Za prvé je třeba zdůraznit mimořádný symbolický význam vícejazyčných topografických označení, ale současně i jejich faktickou neohlídatelnost. V praxi pak vidíme komické případy, kdy například na počátku Československa se úřady v německých regionech (nikoliv neoprávněně) obávaly, že prosazování českých označení v souladu s novými právními předpisy by vedlo k nepokojům, v „lepší“ případě by tato označení byla rychle zničena.

Za druhé je třeba upozornit na určitou okrajovost této otázky z hlediska právního řádu. Pokud jde o Československo, tak na rozdíl třeba od důkladně upraveného jazykového práva (tedy používání jazyků menšin před úřady) šlo vždy o aspekt stojící na okraji zájmu. To vedlo i k tomu, že právní úprava byla často nedostatečná a úřady si s ní nebyly schopny poradit. Například v 50. letech za komunistické éry byla zaváděna dvojjazyčnost na Těšínsku. Jenže místní úřady nebyly schopny nalézt příslušnou právní úpravu, dotazy na vyšší složky správy také nic nepřinesly, takže výsledkem byly značné odchylky mezi jednotlivými kraji a dokonce okresy a navíc velmi trapné opakované změny politiky v této otázce. Tato nedostatečnost právního řešení vede i k minimální zpracovanosti dobovými právníky, ale i dnešními právními historiky, malý zájem veřejné správy pak často brání vyhledání nějakých relevantních informací v dochovaném archivním materiálu.

Za třetí stojí za zmínku technické prvky dvojjazyčnosti veřejných značení. Jde i o problém úředního překladu názvů a jeho přijatelnosti ze strany menšin. V českých zemích ovšem tento aspekt na rozdíl od jiných některých států větší roli nehrál.

Vcelku je třeba neustále připomínat, že menšinové problémy je nutno vždy vykládat komplexně a z hlediska politiky (někdy spíše šovinismu) a nikoli jen striktně právně a technicky.